

I
MORGON
ÅKER VI
HEM

och andra noveller

MONIKA ORSKI

I MORGON ÅKER VI HEM
OCH ANDRA NOVELLER

*Monika Orski har tidigare utgivit:
Öppen källkod i Sverige (Obok, 2007)
Fienden bor inte under sängen (King ink, 2011)*

© *Monika Orski*
Produktion: Bokförlaget Axplock
Tryck: Dardeze holografija SIA, Lettland 2017

ISBN 978-91-88523-08-2 (tryckt bok)
ISBN 978-91-88523-09-9 (e-bok)

INNEHÅLL

VAD TÄNKER DU PÅ NÄR NÅGON SÄGER 1968?

Imorgon åker vi hem	9
Att vara juden	21
Den stora kärleken	32

KÄRNFAMILJ MED VUXNA BARN

Min bror har skägg	55
Kontakt med ambassaden	67
Ord, gravar	74
Mobben	78

FÖR ALL DEL, IBLAND HANDLAR DET OM FÖRINTELSEN OCKSÅ

Tyska pengar	85
Tänka på framtiden	90
En okänd soldat	94

UR VANLIGA SVENSKARS VARDAGSLIV

Gamla familjer	101
Fortsätt gå	112
Encyklopedisten	117
Spela så att hjärtat blöder	130
Vad är väl ett namn	137
Dragningskraft	143
Samtal	154

GENERATIONSSKIFTE

Min moders mål	163
Treif	167

Vad tänker du på när

någon säger 1968?

IMORGON ÅKER VI HEM

Riwas röst

1969, februari

De flesta som vinkade av oss på stationen skulle själva resa så småningom. En del hade ännu inte bestämt sig, men de pratade om det, de diskuterade av och an inom familjerna. Andra höll redan på att packa. De kramade oss och log snett när de sade att vi skulle ses, frågan var bara var det skulle bli. Vi försökte skratta, men det ville sig inte riktigt.

Man såg inte många polacker bland dem som kom för att säga adjö. Inte många av dem som fortfarande var polacker när det blivit officiellt att vi inte var det.

– Varför skulle de bry sig om att komma? sade någon bitert bredvid mig.

Jag visste att han hade rätt och blev ändå arg på honom. Det var många människor som var rädda, och var det någonting vi alla visste säkert så var det att det alltid fanns anledning att vara rädd. Det fanns också de som inte kom för att de skämdes och inte visste vad de skulle säga till oss. Det fanns sådana som själva gärna hade velat ge sig av men inte fick. Fast jag visste förstås också att många var glada åt att vi slängdes ut.

Krysia var i alla fall där. Jag kramade henne hårt, och kände hennes armar om mig, så välbekanta och ändå på något sätt så tätt slutna om mig som de aldrig varit förr.

– Skriv ofta, sade hon.

Jag kunde inte svara, men visste att jag inte behövde säga någonting. Jag bara dröjde ännu en stund innan jag släppte henne. Hon tryckte mig än närmare intill sig, lät mig känna att hon inte heller ville släppa taget, och nu kände jag hur hon skakade av gråt.

Mor och Ewka skulle resa ett par månader senare, när Ewka tagit studenten. Det var redan bestämt. Vi hoppades på att de skulle kunna komma efter oss till Sverige. Vi försökte säga oss själva och varandra att det var säkert. Det gjorde det lättare, men det var ändå inte lätt.

– Vi ses snart, sade mor och kysste mig på kinden.

Det var bara hennes hopknipna läppar som avslöjade att det inte var ett avsked inför två veckors vistelse på landet.

Rysio kom och hämtade mig. Han hade installerat våra väskor i kupén, och ställt buren med Czeška på min plats.

– Katten jamar så att den kommer att driva hela tåget till vansinne, sade han.

– Hon är ju alldeles uppskrämd. Tänk dig bara att sitta inspärrad så där.

Rysio skakade på huvudet åt mig, som om allt var som vanligt. Jag tog tacksamt emot tillfället att fortsätta så.

– Den där buren är ett förfärligt sätt att transportera ett känsligt djur.

Så gick vi ombord, pratades om praktikaliteter som katt-

buren och var han hade lagt matsäcken. Ändå såg jag förstås att han gång på gång gned sig i ögonen när han trodde att jag inte såg det. Jag gjorde likadant. Den här sorgen delade vi tillräckligt ändå.

När tåget gick lutade sig Rysio ut genom fönstret och vinkade. Jag kunde inte förmå mig. Jag kunde inte se mig om.

1976, september

Mor och Ewka kom mycket riktigt efter, på hösten när Rysio och jag precis hunnit skaffa oss en egen bostad och kunde ta de första extrajobben samtidigt som vi slet med svensk-kurserna. Vi var samlade, nästan all den familj som vi båda hade – Rysios bror med fru och två barn, min mor och Ewka, som också hade hunnit träffa en man. Åren hade gått, och jag hade väl ingen egentlig anledning att vilja resa till Warszawa. Ändå hade jag länge vetat att det var en av de första saker jag ville göra när vi hade fått svenskt medborgarskap och svenska pass. Jag visste att det där passet inte alls garanterade att jag skulle bli insläppt. Historierna spreds snabbt. En del kunde resa in utan problem, medan några avkrävts visumavgift och andra helt enkelt blivit kommenderade att vända vid gränsen. Mor rynkade bara pannan och sade att jag var obegriplig som vanligt. Ewka skakade på huvudet först, men sedan log hon mot mig och sade att jag förstås skulle hälsa på Krysia. Rysio ville inte följa med, så han stannade hemma och såg efter Czeška.

Jag såg dem på flygplatsen, det gick inte att undgå att se dem. Kvinnan och barnet måste ha varit bland de första som kom fram till passkontrollen. Jag kände henne inte, men såg förstås direkt att det var en av de våra. Nu stod hon där och bad, försökte så väldigt synligt låta bli att gråta.

– Mina föräldrar står där ute, sade hon. De har aldrig sett sitt barnbarn. Låt bara pojken gå ut och hälsa på dem. Mig behöver ni inte släppa in ens en centimeter, men låt pojken gå bort och hälsa, bara en minut.

Passpolisen svarade inte, han bara flinade åt henne. Jag såg det där leende ansiktet och önskade att jag kunnat krossa det. Men jag gick inte dit och slog till honom. Jag såg bort och höll andan, gick fram till bålet bredvid och lade upp mitt pass. Kvinnan i bålet såg sömnig ut. Hon kastade en blick på passet, räckte tillbaka det och vinkade förbi mig.

Jag gick ut till bagagebandet och andades djupt, stod där och darrade så att jag knappt lyckades få tag i min väska när den väl dök upp. En svensk affärsman som stod bredvid kastade oroliga blickar på mig, men han frågade ingenting och jag tilltalade honom inte. Jag koncentrerade mig på att andas. Jag ville inte komma ut och se ut som ett spöke. Krysia skulle möta mig, och jag ville inte att scenen med passpolisen skulle bli det första jag berättade för henne.

Hon kom emot mig med ett leende som inte hade förändrats det minsta. Vi kysste på kind. Sedan tryckte jag henne intill mig, så hårt och länge som om det kunnat kompensera för de sju åren då jag inte kunnat ta henne i famn. Vi såg på varandra en lång stund, bara log mot varandra utan att säga

ett ord. Jag betraktade linjerna i hennes ansikte, kläderna i dåligt tyg. För ett ögonblick tyckte jag mig se mig själv i hennes klänning, det jag som skulle ha varit utan emigrationen. Sedan tog jag Kryisia under armen, och hon erbjöd en hand för min väska.

– Låt gå, sade jag. Rysio tjarar om att jag inte skall anstänga mig. Vi har nämligen en glad nyhet på gång.

Kryisia log stort och stirrade oförställt på min mage.

– Är det långt kvar?

– Javisst! Jag är bara i tredje månaden. Jag har inte berättat det för någon än. Ja, förutom för Rysio förstås.

Hon skrattade till, av glädje.

– Är du glad?

– Ja, det är klart att jag är. Jag ville bli med barn.

– Och Rysio?

– Han också. Han kommer att skämma bort barnet alldeles förfärligt, det märker jag redan.

På kvällen berättade jag om kvinnan som inte fick komma över gränsen, och om passpolisen som skrattade åt hennes nöd. Jag berättade sakta, och Kryisia infogade inte ett ord på hela tiden, bara lyssnade och nickade då och då. Efteråt var vi båda tysta en lång stund.

– Jesus Maria, sade Kryisia till slut, låt den mannen brinna i helvetet.

– Vet du, sade jag. Jag önskar verkligen att det där kristna helvetet finns, så att han kan brinna i det.

Kryisia tystnade igen, och återigen var vi tysta länge.

– Har ni det bra i Sverige? frågade hon till slut.

Vi var bara där en vecka, men samtidigt som det var svårt att hinna träffa alla, kändes det som lång tid. Vid mitt besök fem år tidigare hade jag visserligen känt mig främmande i Warszawa på vissa sätt, men nu var avståndet så mycket tydligare. Kanske var det för att vi kommit tillsammans alla tre den här gången. Jag var glad att Rebecka inte växte upp här, att hennes liv i Stockholm skulle bli någonting helt annat. Detta trots den allmänna optimismen hos alla vi träffade, trots deras glada tro på att det verkligen skulle bli bättre nu.

Sista dagen gick vi genom gamla staden, en långsam promenad med Rebecka mellan oss så att vi båda höll henne i handen. Rysio försökte i ett anfall av pedagogisk energi förklara för henne att allt det vi såg hade varit en enda stor grushög efter kriget, att alla de gamla husen hade byggts upp igen för att se ut som de gjorde innan de bombades sönder. Jag skakade på huvudet åt honom. Ibland blev han så ivrig att han inte begrep vad en fyraåring var alldeles för liten för att riktigt ta in.

– Hörni, sade jag till slut, nu måste vi allt gå och packa innan vi skall äta middag med Jacek och Krysia, för imorgon åker vi hem.

Jag såg ett särskilt leende i Rysios ansikte och en fråga i hans ögon.

– Ja, sade han sakta, imorgon åker vi hem.

Det var först när han upprepade mina ord som jag tänkte på att det var första gången någon av oss hade sagt "hem" och menat Stockholm.

Bara några månader senare kom krigstillståndet och den polska situationen blev betydligt sämre. Vi var med i en av

demonstrationerna utanför ambassaden. Inte för att jag trodde att det spelade någon roll om vi demonstrerade, men ändå hade det varit fel att inte gå dit. Det fanns ingenting annat att göra. Jag tänkte på Krysia som låtit så förhoppningsfull i somras, och på allt vad alla gamla bekanta hade pratat entusiastiskt om. Mina tankar återvände också ständigt till brevet där Krysia i princip bara skrev att alla var vid liv, brevet som hade censurans röda stämpel på sig när det kom fram, och var uppsprättat längs tre sidor som om censorn särskilt ville visa att han verkligen varit där.

Så stod vi då på en gräsmatta tvärs över gatan från den polska ambassaden. Det var mörkt, vintermörkt, och det snöade lite. Rysios brorsbarn hade fått fatt i varsin vimpel som det stod "Solidarność" på. De viftade ivrigt med dem, och lät Rebecka följa med när de gick omkring och räknade hur många vi var i demonstrationen, för att sedan rapportera antalet med viktiga miner. Hanna sprang iväg och fick tag på en till likadan vimpel som hon stack i handen på Rebecka, som förstås härmade sina äldre kusiner och viftade på hon också. Så småningom tröttnade hon och började utforska träden i närheten istället. Rysio satte henne på sina axlar.

– Vad gör vi egentligen här? frågade jag honom.

Jag sade det lågt, så att bara han skulle höra.

– Vi utnyttjar vår frihet, svarade han lika lågt.

1993, september

Det skulle dröja mer än tio år innan vi kom på besök till Warszawa igen. Krysia mötte vid flyget, och slog ihop händerna när hon fick syn på Rebecka.

– Är det din dotter? Jesus Maria, hon är ju praktiskt taget vuxen. Du kan väl omöjligt komma ihåg mig?

– Det är klart att jag kommer ihåg dig, log Rebecka generat.

Krysia hade varit hos oss ett par år tidigare, sett sig så storögt omkring att jag skämdes när jag tänkte på att vi sedan länge kunde resa till Paris eller Rom när vi ville, och också gjorde det ofta. Nu kände jag ett stygn av samma skamkänsla, när jag såg hennes redan åldrade ansikte och denna förskräckligt polska blommiga klänning. Sedan tog hon mig under armen och jag kände mig med ens tjugo år yngre.

Vi försökte visa Rebecka så mycket som möjligt av staden. Vi promenerade längs gatorna, vi gick i affärerna som började se allt mer ut som de gjorde i väst, och vi gick på teater tre gånger på två veckor. Teaterns språk hade ändrats mindre än gatans, tänkte jag när jag satt där i salongen. Där kände jag mig inte ens gammal.

Det var min barndoms stad, och samtidigt var den det inte. Så mycket hade förändrats. Så mycket var sig likt. Jag hörde min dotter tala sin brutna, tvekande polska och var med ens överväldigande glad. Jag var lycklig över att hon inte vuxit upp här, lycklig över den ungdom hon fick i gåva när min egen fick så oväntade komplikationer. Oväntade för mig som inte hade intresserat mig för politik på riktigt förrän i mars 1968, och då var det ju så dags.

hade övertalat Krysia att jag fick bjuda ut henne på en av dyrare restaurangerna. Vi sneglade på de unga välsvarvade kyparna och log menande åt varandra över bordet.

– Har ni det fortfarande bra? frågade Krysia och tog en försiktig klunk av vinet.

– Vi har det mycket bra, svarade jag och höjde återigen mitt glas mot henne.

Det hade verkligen gått bra för oss. Fast jag tänkte på mor, som blandade ihop sina främmande språk nu när åldern satte in. Hemtjänsten kom till henne en gång om dagen, och hon förstod vad de sade men svarade allt oftare på ryska när de sagt något på svenska. Jag hade lite dåligt samvete för att Ewka ensam måste vara där och se till henne medan vi var bortresta i två veckor, annars delade vi på det. Polskan hade mor i alla fall fortfarande kvar, och tur var det för varken Ewka eller jag förstod mer än de mest vardagliga fraserna på jiddish. Å andra sidan var mor redan tydligt på väg mot det tillstånd där bara de vardagliga fraserna skulle finnas kvar. Hon var egentligen inte så väldigt gammal än, men någonting i hennes huvud hade tydligt åldrats. Kanske var det det hårda liv hon haft som också gav en hård ålderdom.

Allt detta berättade jag för Krysia, och hon nickade och frågade så som bara hon kunde. Ändå berättade jag inte för henne att jag börjat fundera på hur det skulle bli för mig och Rysio, om vi skulle förlora de svenska ordförråd vi en gång kämpat oss till, om vi skulle bli beroende av vår dotters översättningar såsom mor blev allt mer beroende av Ewka och mig.

– Det är skönt att kunna komma hit som vi kan nu, sade jag istället. Så väldigt skönt att inte behöva vara orolig vid

gränskontrollen. Fast det kommer vara skönt att komma hem igen också, på sitt sätt.

Vi gick ut i vårsolen igen och njöt av den påstått friska luften, struntade i avgaserna.

– Det känns som om det var igår vi sprang för att komma i tid till skolan, skrattade Krysia.

– Som igår, och som hundra år sedan.

– Det är väl snart hundra år sedan. Tiden går så fort nu.

– Vi har fått leva i alldeles för intressanta tider.

Vi var tysta en stund.

– Men det här finns kvar, sade hon sedan och stack sin arm under min.

ATT VARA JUDEN

Långt senare skulle Marek ibland undra vad hans klasskamrater egentligen hade förstått och inte förstått, när de ibland kallade honom för "juden". Då, under de första skolåren, tänkte han inte närmare på det. Även om ordet i och för sig var ett skällsord, kände han att det inte fanns någon elakhet i det, inte mer än när de kallade en annan av kamraterna för "prästen" för att han pratade mycket om kyrkan och aldrig sade fula ord. Marek var mörk och så var hans föräldrar kända som kommunister, inte sådana som lyckats gå med i partiet nyligen som ett sätt att främja sina karriärer utan sådana som var kommunister redan före kriget. Alltså var det helt logiskt att kalla Marek för "juden", och det var inte mer med det.

Han trivdes bra i skolan, i alla fall de där tidiga åren. Att lära sig saker gick lätt, han gillade att spela fotboll med kamraterna, och de var ofta ute och lekte tillsammans. Han trivdes hyggligt med sina lärare också, med undantag för musikläraren som alltid luktade vodka och som alla var lite rädda för. Prästen som undervisade i kristendom var han heller inte så förtjust i, eller rättare sagt så verkade prästen inte gilla Marek. Senare skulle han fundera på det också, om den mannen visste mer än att hans föräldrar var goda kommunister och därmed ateister. De hade i alla fall bestämt att Marek

skulle vara med på kristendomslektionerna, fastän det inte var obligatoriskt. När Marek tyckte att det hade varit skönt med en håltimme att göra läxorna på istället, spände hans far ögonen i honom på ett sätt som redan det gjorde det tydligt att svaret skulle bli nej.

– Det är alltid av betydelse att känna kulturen och historien! Och katolicismen är del av båda, en viktig del. Du kommer gå på kristendomslektionerna, och du kommer lyssna på prästen lika artigt som du skall lyssna på alla lärare, artigt men utan att för den skull nödvändigtvis ta precis allt som sägs för sanning.

Det där skulle Marek också tänka en del på senare, men det blev aldrig av att han frågade sin far om det. Han gick på kristendomslektionerna, som alla andra, och det var inte mer med det. En dag retade han läraren med en fråga.

– Om Gud är allsmäktig, kan han då göra en sten som är så stor att han själv inte kan rubba den?

Några av klasskamraterna grimaserade åt honom, och han trodde nog att läraren som inte gillade honom skulle bli arg, men istället skrattade den grånade prästen.

– Stör mig inte med sofismer, din spoling!

Rösten var förvånansvärt munter, trots orden.

– När du blir lika gammal som jag är nu, kommer du att begripa bättre.

Långt senare skulle Marek tänka på att även om prästen fortfarande inte verkade gilla honom, hade det känts som om han blivit lite vänligare stämd efter det.

Han gick på gymnasiet när det hände. Naturligtvis hade han sett kampanjen mot ”sionister” och ”kosmopoliter”, och

vetat att den handlade om judar. Han var ingen dumbom, och även om han senare skulle tänka på den tiden som den sista delen av sin barndom, betraktade han sig själv som praktiskt taget vuxen. Allt det där hade dock inte haft någonting med honom att göra. Föräldrarna hade dragit sig ifrån partiet lite till, men det hade de å andra sidan gradvis gjort under flera år. Det hade hittills inte påverkat Mareks liv nämnvärt.

Så plötsligt verkade det där försiktiga avståndstagandet straffa sig. Hans mor blev av med sitt jobb på den officiella nyhetsbyrån, och det skulle tydligen bli svårt att få någonting annat. Hans far, som arbetade åt hälsodepartementet, verkade också ligga illa till, förstod Marek av de konversationer han inte riktigt förmodades höra när han var hemma. Men själv var han mer upptagen av att tänka på Magda, som gick i samma klass och som han ville bjuda ut på bio men ännu inte riktigt hade vågat fråga.

Han hörde föräldrarna diskutera ivrigt med låga röster när de trodde att han hade somnat. Han hade lyxen av ett eget rum, om än så litet att hans säng och bokhylla knappt fick plats, men väggarna var tunna som papper. Allt hördes igenom dem. Därför trodde han att han redan visste vad de tänkte berätta för honom den där dagen när fadern efter middagen såg på honom med en underlig blick.

– Marek, sitt kvar en stund. Vi behöver prata om någonting allvarligt.

Han nickade och väntade. Modern ställde undan den sista disken och återvände till dem vid köksbordet.

– Som du vet, sade fadern, har vi alla haft en del besvärigheter. Mamma har svårt att hitta arbete, mitt hänger på den

sköra tråd som är min närmaste chefs inflytande, och man har gjort klart för mig att dina chanser att få studera efter gymnasiet är minst sagt små.

Marek kände en impuls att protestera att hans eget huvud och goda betyg borde klara honom in på universitetet även helt utan kontakter, men han förstod att hålla sig tyst.

– Så vi har diskuterat länge, och bestämt oss för att emigrera till Sverige.

Det var alltså verkligen som han trodde sig ha förstått av det han hade hört genom väggen. Han försökte inte spela förvånad, utan nickade bara sakta till tecken på att han tog in det som hade sagts. Trots att det inte var oväntat, kände han att det var bra att han satt ned.

– Vi reser om tre veckor, sade hans mor.

Hon talade så lågt att han nästan inte kunde uppfatta vad hon sade. Hon som brukade vara så högljudd att det ofta gjorde Marek generad när han hade kamrater hemma hos sig.

– Vi måste förstås fortfarande få pappren i ordning för att föra ut det vi har rätt att ta med oss, men utresetillstånden är klara och tågbiljetterna är bokade. Vi ville inte berätta det för dig förrän allt det var klart. Jag är ledsen att du får så kort tid på dig att vänja dig vid tanken.

Tre veckor. Vad skulle han hinna med på tre veckor? Att det skulle ske så snart var onekligen oväntat, men så med ens vad det ett annat ord som Mareks tankar fastnade i. Plötsligt förstod han inte att han inte hade undrat över det hela tiden, när han hörde de viskande samtalen på andra sidan väggen.

– Fick vi utresetillstånd? Hur då?

Hans föräldrar utväxlade en blick. Det blev modern som

svarade, återigen med mycket låg röst.

– Alla judar får utresetillstånd just nu.

Marek såg från den ena till den andra och tillbaka igen. Om någon av dem sade någonting mer den kvällen, mindes han det inte nästa dag.

Det snurrade i Mareks huvud. Jude. Hur kunde han vara jude? Judarna var annorlunda, de åt inte skinka och det gjorde ju han, de hade konstiga kläder när man såg bilder på hur det varit i judiska byar i Polen före kriget. Eller så satt de i parti-ledningen, det hade han förstås hört folk säga. De var absolut inte som folk var mest. Visserligen visste han att några av föräldrarnas vänner var judar, men de var först och främst goda kommunister och därmed inte riktigt riktiga judar. Eller var de det? Vad hade han, eller hans föräldrar, med dem att göra? Det var någonting i detta som han inte fick in i sin hjärna, han som alltid hade varit stolt över att ha ett gott huvud. Varför hade han aldrig vetat det? Varför hade de inte velat tala om det för honom, som om det var en skamlig hemlighet? Vad var egentligen detta att vara jude?

Av de återstående tre veckorna i Warszawa skulle han inte minnas mycket mer än att han ständigt kände sig yr och lätt illamående. Han visste att han berättade för kamraterna att han skulle resa, och till hans förvåning sade en av hans närmaste vänner, Janusz, att han hade undrat om det skulle bli så men inte velat fråga.

– Så du visste det? frågade Marek.

– Visste och visste. Det pratas ju en hel del.

Marek bara stirrade på honom.

– Min pappa säger att det är vansinne, skyndade sig Janusz att tillägga. Han säger att vi borde vara glada åt att några av de judar som överlevde Hitler ville stanna här och hjälpa oss bygga upp Polen, inte försöka göra dem till fiender.

De flesta samtalen var förvirrade på andra sätt. Några sade att de var avundsjuka på honom som fick resa, men de flesta bara skruvade på sig och visste uppenbart varken vad de skulle säga eller var de kunde fästa blicken. Han blev allt mer yr och visste inte heller vad han skulle säga eller göra, eller om han kunde säga eller göra någonting alls.

Han visste bättre än att ställa frågor hemma. Han hjälpte sin far att numrera och packa ned familjens böcker, och han vek noggrant ihop sina kläder så att de skulle få plats i resväskan. Han plockade ihop fotografier, bilder med vännerna på Warszawas gator, bilder som han redan såg en ny betydelse i. Han berättade för alla han kunde komma på att han skulle resa, men han sade egentligen inte adjö till någon.

När de satt på tåget, såg han så länge på sina föräldrar att de båda skruvade på sig.

– Vad är det med dig? fråste hans far till slut.

Marek vek undan med blicken, men svarade inte. Det fanns ingenting att säga.

Känslan av yrsel gick inte genast över när de kom fram till Sverige, men han visste väldigt snabbt att han inte hade tid att bry sig om den. Här fanns uppgifter att utföra, här fanns ett liv att bygga upp. Hans liv skulle bli vad han kunde göra

det till med dessa förutsättningar, och han tänkte inte se tillbaka eller tänka på vad det annars kunde ha varit. Det sade han strängt till sig själv varje kväll, innan han lade sig att sova i förläggningens säng. Det var en smal säng, och ganska hård, men lakanen var rena och av tjockt tyg.

De hade körts till förläggningen tillsammans med en hel grupp från Polen, blivit anvisade dit så snart de klivit av tåget och gått in på en polisstation för att officiellt söka asyl. Poliserna verkade veta precis vad som skulle göras, de samlades raskt för att åka iväg till ett stort hus en bit ut på landet. Ett par av de äldre i gruppen kände han igen som bekanta till föräldrarna. I några fall hade han vetat om att de var judar, i andra inte. Det spelade förstås ingen roll nu, när de alla togs emot av en stor, blond man och en späd kvinna. Det var förläggningens föreståndare och en polsk tolk, förstod de snabbt. Föreståndaren höll ett välkomsttal, uppenbart inövat men mycket artigt.

– Svenskkursen finns tillgänglig från och med måndag.

Det var bra. Så mycket begrep de alla, att först av allt måste man lära sig språket. Marek undrade hur lång tid det skulle ta innan han kunde tillräckligt mycket för att börja på ett svenskt gymnasium, om han skulle kunna undvika att förlora ett studieår om han ansträngde sig ordentligt. Under tiden fortsatte en kort uppräknig av praktikaliteter, som han automatiskt försökte lägga på minnet.

– Ni är mycket välkomna, och ni kan alla säga du till mig!

I det ögonblicket bestämde sig Marek för att han skulle tycka om Sverige. Ett land där någon i chefsposition började sin bekantskap med en grupp flyktingar med att be dem dua

honom, det var inte någon nödlösning. Det var det land som han skulle bli del av.

Han kastade sig över språkundervisningen, och när han två månader senare kunde flytta till Stockholm tillsammans med föräldrarna, klarade han redan av att ta sig fram någorlunda. Det var svårt ibland, inte minst hur människor såg på honom med någon sorts nyfiken undran varje gång han öppnade munnen, men det gick allt bättre. Han tog förstås fortfarande lektioner, och till hösten skulle han kunna börja på svenskt gymnasium.

Det märktes att språket var svårare för hans föräldrar, och därför blev det oftast Marek som fick sköta praktiska ting, från att prata med hyresvärderna till att fråga efter saker i matbutiken. Han vande sig snabbt. När han återigen kunde kalla sig gymnasist, och hans föräldrar hade fått arbete, kändes det fortfarande som om det var han som skötte kontakterna utåt. Föräldrarnas umgänge bestod också helt av andra judar från Polen, medan han själv så sakta började umgås med sina klasskamrater.

– Var kommer du ifrån? frågade de nyfiket i början.

– Från Polen, svarade han.

Han kände alltid att han utelämnade någonting i det svaret, men än så länge räckte hans svenska ordförråd inte till några förklaringar om polacker och judar.

En av klasskamraterna, Daniel, tittade på honom och log när han hörde Marek säga att han var från Polen.

– Men du är en landsman, eller hur?

Marek förstod inte vad han menade, och det krävdes en stund av förklaringar för att han skulle begripa för det första

att Daniel också var jude, och för det andra att det i den andres värld självklart gjorde dem till landsmän.

Någonting blir livet, om än ibland inte det man tidigt väntat sig, skulle han ofta tänka. Hans liv blev ett liv med Ewa, ett år äldre än han och också en av de polsk-judiska invandrarna. De träffades vid ett av de ytterst få tillfällen då han besökte ett evenemang ordnat av Stockholms judiska församling. Han var där av artighet, för att hans gamle klasskamrat Daniel hade varit mån om att ta honom med dit och presentera honom för en massa människor. Nu hade det hunnit gå ett par år sedan de slutade skolan, men han träffade fortfarande Daniel då och då, och fick ofta inbjudningar till den här sortens evenemang när de sågs.

Han fann sig cirkla omkring i ett rum fyllt av människor som han inte hade någonting alls att säga till. Så fick han syn på en ung kvinna som log artigt men såg ut som om hon också ville vara någon annanstans. Han hörde hennes polska brytning när hon svarade på frågor från en äldre man, så han tog mod till sig och tilltalade henne på polska.

– Jag känner mig så udda i sådana här sammanhang, berättade hon. I mitt föräldrahem lärde vi oss ingenting om judiska traditioner, det var aldrig någonting som förmodades vara intressant.

– Jag för min del visste inte ens att jag var jude.
– Inte alls?
– Inte förrän föräldrarna berättade för mig att vi skulle emigrera. De berättade det samtidigt.

Ewa och Marek blev stående tillsammans, talade hela

kvällen om Warszawa och om Stockholm och om livet. Han var tacksam för att den judiska församlingen indirekt hade gjort att de träffades, men han tyckte fortfarande inte att han hörde dit.

Det blev aldrig en krets han kände sig tillhöra, och heller inte en som han kände någon lust att tillhöra. Inte Ewa heller, trots att hon till skillnad från honom alltid hade vetat om att hon var judinna. Det visste deras två döttrar också, från första början. Församlingsmedlemmar var de däremot inte. Vad skulle de ha där att göra?

Det hände dock att han besökte stora synagogan, i april när man högtidlighöll minnet av upproret i Warszawas getto. Marek gick dit för sin mors skull. Hon hade haft en bror, en bror som till skillnad från henne inte lyckades ta sig ut ur gettot med falska papper. Han deltog i upproret, och dog troligen där.

– Det är där spåren slutar, och mer än så har jag aldrig fått veta.

Det hade hans mor berättat med slutet ansikte och låg röst.

– Det är allt, tillade hon.

Marek visste att det betydde att samtalet på det ämnet för hennes del var avslutat. Hon berättade det när Ewa var havande med deras äldsta, och han förstod mycket väl att det inte skulle tjäna någonting till att fråga om detaljer eller om vad som hänt andra familjemedlemmar. Detta var summan av den familjehistoria han skulle få att lämna vidare till sina barn, och han såg vilken ansträngning det var för hans mor redan att ge honom så mycket.

Så mycket och så lite skulle hans barn veta, och om någonting skulle hända skulle det åtminstone inte bli någon

övertaskning för dem att de var judar. Inte för att det skulle hända någonting, sade sig Marek. Livet blev. På det hela taget ett gott liv, tyckte han.

Nya bekanta frågade alltid var han kom ifrån.

– Från Polen, svarade han.

Varje gång han hade sagt det var det som om han någons inombords hejdade sig, inte märkbart för någon annan men tydligt för honom själv. För varje upprepning av de orden tänkte Marek för sig själv att trots att det han sagt var alldeles sant, ljög han en smula.

DEN STORA KÄRLEKEN

Att Tomasz blev förälskad i Estera var inte särdeles komplicerat. När det visade sig hålla, när de båda visste att det inte bara var en liten ungdomsförälskelse mellan gymnasister utan på allvar, blev det lite mer att tänka på. Så farligt krångligt var det inte då heller, tyckte Tomasz. Hans mor muttrade en del om att det var en olycka att det inte kunde bli tal om något kyrkbröllop, men även hon medgav att Estera var en trevlig och klok flicka. För Tomasz egen del behövdes inga långa resonemang.

– Jag älskar henne, och har turen att hon också älskar mig. Det är det hela.

Han tyckte om hur Estera smålog när hon hörde honom säga det till sina vänner. Han tyckte om att de skulle bygga sitt liv tillsammans, som den nya generation de var. Om det sedan skulle vara så att någon överdrivet kyrksam farbror vägrade komma till hans bröllop, tänkte Tomasz inte låta det röra honom i ryggen.

Trots att de bara hade ett rum i lägenheten som tillhörde Esteras föräldrar, var de lyckliga. När Estera ett knappt år tidigare hade börjat arbeta som lärare i matematik, och han själv precis hunnit ta sin examen och börja ett första jobb hos jordbruksministeriet, föddes deras dotter. Tomasz var så stolt att